

Rudolf Steiner

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
ΜΙΑΣ ΝΕΑΣ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑΣ

Αποτελέσματα μιας ενδοσκόπησης
που ακολουθεί τις μεθόδους των φυσικών επιστημών

Μετάφραση
Ζήσης Χριστοδούλου
Κατερίνα Κονταξάκη

Επιμέλεια
Αλέξανδρος Χριστοδούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΤΡΑ

Τίτλος: **Η φιλοσοφία της ελευθερίας**

Υπότιτλος: Τα βασικά χαρακτηριστικά μιας νέας κοσμοθεωρίας

Συγγραφέας: Rudolf Steiner (GA4)

Μετάφραση: Ζήσης Χριστοδούλου

Κατερίνα Κονταξάκη

Επιμέλεια: Αλέξανδρος Χριστοδούλου

ISBN: 978-960-6830-97-6

Εκδόσεις ETRA© 2022

Ευεργετών 7, Π. Φάληρο, 17563

T: 210 9811753 - www.etra.gr

Κανένα μέρος του παρόντος βιβλίου δεν επιτρέπεται να αναπαραχθεί με οποιαδήποτε μηχανική, φωτογραφική ή ηλεκτρονική διαδικασία ή με τη μορφή φωνογραφικής εγγραφής, ούτε να αποθηκευτεί σε σύστημα ανάκτησης, να μεταδοθεί ή να αντιγραφεί με οποιονδήποτε άλλο τρόπο για δημόσια ή ιδιωτική χρήση -εκτός από τη «θεμιτή χρήση» ως σύντομων αποσπασμάτων που ενσωματώνονται σε άρθρα και κριτικές- χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη.

Το έργο του Ανθρωποσοφικού Κινήματος ουσιαστικά είναι να μας γνωστοποιήσει κόσμους που μας περιβάλλουν κάθε στιγμή. Κόσμους στους οποίους ζούμε, αλλά για τους οποίους δε γνωρίζουμε τίποτα υπό κανονικές συνθήκες. Η Ανθρωποσοφία δε θέλει να μας γνωστοποιήσει κόσμους οι οποίοι είναι μακριά μας, δηλαδή κόσμους που μας είναι απρόσιτοι. Θέλει να μας φέρει πιο κοντά με τους κόσμους εκείνους που μας επηρεάζουν και μας περιβάλλουν. Ωστόσο, αυτοί οι κόσμοι είναι άγνωστοι για μας επειδή δε διαθέτουμε τα όργανα εκείνα που θα μας επιτρέψουν να τους παρατηρήσουμε.

Προς το παρόν, το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να ενημερώσουμε για τους κόσμους αυτούς τους ανθρώπους. Μπορούμε μόνο να επισημάνουμε και να ενθαρρύνουμε τους ανθρώπους να συμμετέχουν σε δραστηριότητες που θα «ξεκλειδώσουν» τα όργανα εκείνα που θα τους επιτρέψουν να αντιληφθούν αυτούς τους υψηλότερους κόσμους.

~ Rudolf Steiner:

GA 88 : Βερολίνο, 28 Οκτωβρίου 1903

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ	ΣΕΛ. 6
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1918	ΣΕΛ. 9
Α' Η ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	
1ο. ΚΕΦ. Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΔΡΑΣΗ	ΣΕΛ. 15
2ο. ΚΕΦ. Η ΒΑΘΙΑ ΩΘΗΣΗ ΓΙΑ ΓΝΩΣΗ	ΣΕΛ. 25
3ο. ΚΕΦ. ΤΟ ΣΚΕΠΤΕΣΘΑΙ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ	ΣΕΛ. 33
4ο. ΚΕΦ. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΩΣ ΑΝΤΙΑΛΨΗ	ΣΕΛ. 51
5ο. ΚΕΦ. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	ΣΕΛ. 69
6ο. ΚΕΦ. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΑΤΟΜΙΚΟΤΗΤΑ	ΣΕΛ. 89
7ο. ΚΕΦ. ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΟΡΙΑ ΣΤΗ ΓΝΩΣΗ ;	ΣΕΛ. 95
Β' Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	
8ο. ΚΕΦ. ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ	ΣΕΛ. 115
9ο. ΚΕΦ. Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	ΣΕΛ. 121
10ο. ΚΕΦ. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΝΙΣΜΟΣ	ΣΕΛ. 143
11ο. ΚΕΦ. ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ & ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. (ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ)	ΣΕΛ. 151
12ο. ΚΕΦ. Η ΗΘΙΚΗ ΕΙΚΟΝΟΠΛΑΣΙΑ (ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ)	ΣΕΛ. 157
13ο. ΚΕΦ. Η ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ (ΠΕΣΙΜΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΠΤΙΜΙΣΜΟΣ)	ΣΕΛ. 169
14ο. ΚΕΦ. ΑΤΟΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΕΝΟΣ	ΣΕΛ. 195
Γ' ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	
ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΜΟΝΙΣΜΟΥ	ΣΕΛ. 203
ΠΡΩΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	ΣΕΛ. 215
ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	ΣΕΛ. 223

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ

Πολλά έχουν γραφτεί από τους μελετητές της πνευματικής επιστήμης για τη Φιλοσοφία της Ελευθερίας. Αλλά το σημαντικότερο είναι το πλεονέκτημα του να ανακαλύψουμε τι είχε να πει ο ίδιος ο συγγραφέας για το πιο σημαντικό και θεμελιώδες έργο του . Όχι μόνο οι λέξεις του κειμένου επιλέχθηκαν με μεγάλη προσοχή, αλλά και η ίδια η δομή του είχε ως στόχο να γίνει μια ισχυρή εσωτερική εμπειρία για τον αναγνώστη. Κατά μία έννοια, όλα τα έργα που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια από τον Rudolf Steiner, στην ουσία επεξεργάστηκαν αυτό το έργο.

Στην ηλικία των είκοσι επτά ετών, ο Rudolf Steiner "βασανιζόταν από ερωτήματα" που σχετίζονταν με την εξωτερική ανθρώπινη ζωή, ενώ του είχε αποκαλυφθεί με σαφήνεια η εσωτερική ανθρώπινη φύση ως μια πραγματικότητα. Σε όλα τα έργα του, ο Steiner είχε βασιστεί στον στοχασμό αυτού του εσωτερικού κόσμου, γεγονός που οδήγησε στη συγγραφή της Φιλοσοφίας της Ελευθερίας. Η πρόθεσή του ήταν να ενώσει το εσωτερικό με το εξωτερικό, έτσι ώστε η αληθινή εσωτερική εργασία να οδηγήσει στην πλήρη ενσάρκωση του ανθρώπινου όντος. Το βιβλίο που προέκυψε αποτέλεσε τόσο ένα αυτοτελές, ανεξάρτητο έργο όσο και πυλώνα της ανθρωποσοφικής πρακτικής και απαραίτητη μελέτη για κάθε σπουδαστή της εσωτερικής ανάπτυξης.

Είμαστε ελεύθεροι, είτε το γνωρίζουμε είτε όχι; Ή μήπως η αίσθηση της ελευθερίας μας είναι απλώς μια ψευδαίσθηση;

Ο Rudolf Steiner αντιμετωπίζει αυτό το πανάρχαιο ερώτημα με έναν νέο τρόπο. Δείχνει ότι, λαμβάνοντας υπόψη τη δική μας δραστηριότητα σκέψης, μπορούμε να γνωρίζουμε τις αιτίες των πράξεών μας. Και αν αυτές οι αιτίες προέρχονται από τον κόσμο των ιδανικών μας, τότε οι πράξεις μας είναι ελεύθερες, γιατί μόνο εμείς τις καθορίζουμε. Αλλά αυτή η ελευθερία δεν μπορεί να διευθετηθεί για μας με φιλοσοφικά επιχειρήματα. Δεν μας παραχωρείται απλώς

και μόνο. Αν θέλουμε να γίνουμε ελεύθεροι, πρέπει να προσπαθήσουμε μέσα από τη δική μας εσωτερική δραστηριότητα να ξεπεράσουμε τις ασυνείδητες ορμές και συνήθειες της σκέψης μας. Για να το κάνουμε αυτό πρέπει να φτάσουμε σε μια οπτική γωνία που δεν αναγνωρίζει όρια στη γνώση, βλέπει μέσα από τις ψευδαισθήσεις και ανοίγει την πόρτα στην εμπειρία της πραγματικότητας του πνευματικού κόσμου. Τότε μπορούμε να επιτύχουμε το υψηλότερο επίπεδο εξέλιξης. Μπορούμε να αναγνωρίσουμε τους εαυτούς μας ως ελεύθερα πνεύματα.

Η πνευματική ευημερία των παιδιών θεωρείται συχνά σημαντικός στόχος και αποτέλεσμα της εκπαίδευσης. Αυτή η πνευματική ευημερία προϋποτίθεται επίσης σιωπηρά από την Πράξη περί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία περιλαμβάνει το δικαίωμα στην "ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας". Πιστεύω ότι η ελευθερία αυτή απαιτεί μια εκπαίδευση που θα προάγει την ανάπτυξη της πνευματικής ελευθερίας. Το τι σημαίνει πνευματικότητα για τους ανθρώπους μπορεί να προσδιοριστεί μέσω εμπειρικής έρευνας. Ωστόσο, η φύση της ίδιας της πραγματικής πνευματικής ελευθερίας μπορεί να γίνει κατανοητή και να βιωθεί μόνο μέσω μιας φαινομενολογίας της ίδιας της σκέψης του ατόμου. Ο Steiner προσέφερε μια τέτοια προσέγγιση. Ως προέκταση της προηγούμενης ολιστικής επιστημονικής μεθόδου του Γκαίτε, ο Steiner έδειξε ότι με τη σκέψη έχουμε στα χέρια μας ένα μέρος της παγκόσμιας διαδικασίας στην οποία εμείς, ως ανθρώπινα όντα, διαδραματίζουμε έναν κρίσιμο ρόλο στη γέννησή της. Η Φιλοσοφία της Ελευθερίας του Steiner οδηγεί λογικά στην πνευματικότητα, μέσω της διαισθητικής σκέψης, η οποία έχει τη δυνατότητα να προάγει την πνευματική ελευθερία, χωρίς να ασχολείται αμιγώς με την πνευματικότητα.

*Γεράσιμος Κατραμάδος
Εκδόσεις Etra*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1918

Δυο θεμελιώδη ερωτήματα απασχολούν την ψυχική ζωή του ανθρώπου και ό,τι αναπτύσσεται στο παρόν βιβλίο σε αυτά επικεντρώνεται. Το πρώτο ερώτημα είναι: υπάρχει δυνατότητα να φτάσουμε σε μια θεώρηση της ουσιαστικής οντότητας του ανθρώπου η οποία θα βάλει τη βάση για όλα όσα έρχονται να μας συναντήσουν - είτε στη ζωή είτε στην επιστήμη- και που νοιώθουμε ότι αλλιώς δεν μπορούν να στηριχτούν από μόνα τους, και άρα όντας εκτεθειμένα σε αμφιβολίες και κριτική μας οδηγούν σε περιοχές αβεβαιότητας; Το δεύτερο ερώτημα είναι το εξής: μπορεί ο άνθρωπος να θεωρεί τον εαυτό του ως ον που διαθέτει ελεύθερη βούληση ή μήπως αυτή η ελευθερία είναι απλά μια αυταπάτη που του δημιουργείται, επειδή δεν είναι σε θέση να αναγνωρίζει τα αόρατα νήματα της αναγκαιότητας από τα οποία ο ίδιος, όπως άλλωστε και κάθε άλλο φυσικό γεγονός, είναι εξαρτημένος; Αυτό δεν είναι ένα επινοημένο θεωρητικό ερώτημα. Γεννιέται εντελώς αυθόρμητα μέσα στην ψυχή, όταν αυτή βρίσκεται σε μια συγκεκριμένη εσωτερική κατάσταση. Και αισθάνεται κανείς ένα έλλειμμα στην ψυχή του, αν δεν έχει αντιμετωπίσει με πλήρη σοβαρότητα το θέμα της ελευθερίας ή της αναγκαιότητας αναφορικά με την ανθρώπινη βούληση.

Στόχος εδώ είναι να αποδειχθεί ότι οι εμπειρίες που θα προκαλέσει το δεύτερο ερώτημα στην ψυχή του ανθρώπου, εξαρτώνται από την απάντηση που είναι σε θέση να δώσει ο ίδιος στο πρώτο ερώτημα. Καταβάλλεται προσπάθεια να αποδειχθεί ότι η βαθιά γνώση της ανθρώπινης φύσης είναι πραγματικά ικανή να στηρίξει όλη την υπόλοιπη γνώση. Επιπλέον αυτή η βαθιά γνώση δικαιώνει πλήρως την ιδέα της ελευθερίας της βούλησης με μόνη προϋπόθεση να ανακαλυφθεί εκείνη η περιοχή της ψυχής, στο έδαφος της οποίας μπορεί να ευδοκιμήσει η ελεύθερη βούληση.

Η θεώρηση για την οποία εδώ γίνεται λόγος, αναφορικά με τα δυο ερωτήματα, είναι τέτοια που άπαξ και αποκτηθεί μπορεί να αποτελέσει η ίδια μέρος της ζωντανής ψυχικής σφαίρας. Δεν είναι κάποια θεωρητική απάντηση που δίνεται και που μπορεί, έτσι και

γίνει απόκτημα, να παραμένει ως πεποίθηση στη μνήμη. Για τον τρόπο αντίληψης, πάνω στον οποίο στηρίζεται αυτό το βιβλίο, μια τέτοιου είδους απάντηση θα ήταν απλά και μόνο απατηλή. Εδώ δε δίνεται μια ολοκληρωμένη, έτοιμη απάντηση, αλλά υποδεικνύεται μια περιοχή βιωμάτων μέσα στην οποία η εσωτερική ψυχική δραστηριότητα του ανθρώπου παρέχει εκ νέου απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα κάθε φορά που ο άνθρωπος το χρειάζεται. Έτσι και ανακαλυφθεί η παραπάνω αναφερόμενη περιοχή της ψυχής, μια ακόμη βαθύτερη ματιά σε αυτήν την περιοχή όπου προκύπτουν τα προαναφερθέντα ερωτήματα, θα εξοπλίσει τον άνθρωπο με όλα όσα απαιτούνται (όσον αφορά στα δυο παραπάνω αινίγματα), έτσι ώστε να αποτολμήσει, με κατακτημένη αυτή τη βαθιά γνώση, να πορευτεί σε όλο το εύρος και το βάθος της γεμάτης με αινίγματα ζωής μια πορεία την οποία τον υποχρεώνουν να ακολουθήσει η ανάγκη και το πεπρωμένο. Θα φανεί τότε ότι πραγματικά υπάρχει ένα είδος γνώσης που αποδεικνύει τη δικαίωση και την εγκυρότητα της μέσα από τη δική της εσωτερική ζωή καθώς και από τη συγγενεία της με τη ζωή της ανθρώπινης ψυχής.

Αυτές ήταν οι σκέψεις μου για το περιεχόμενο αυτού του βιβλίου, όταν το έγραφα πριν είκοσι πέντε χρόνια. Αλλά και σήμερα, αν θέλω να καταγράψω τις κύριες ιδέες αυτού του πονήματος πρέπει να ξαναγράψω παρόμοιες προτάσεις. Τότε, κατά τη συγγραφή του βιβλίου, περιορίστηκα σε ό,τι συνδέονταν στενά με τα δυο ερωτήματα, χωρίς να αναφέρω οτιδήποτε άλλο πέραν αυτών. Αν κανείς απορεί που στο βιβλίο αυτό δε γίνεται καμιά αναφορά στη σφαίρα της πνευματικής εμπειρίας που περιγράφω σε μεταγενέστερα έργα, θα πρέπει να γνωρίζει ότι και τότε απλά δεν ήθελα να αναφέρω τα αποτελέσματα της πνευματικής έρευνας, ήθελα μόνο να θέσω τη βάση πάνω στην οποία θα μπορούσαν να στηριχθούν τέτοιου είδους αποτελέσματα. Τούτη η Φιλοσοφία της ελευθερίας δεν περιλαμβάνει τέτοια ιδιαίτερα αποτελέσματα, ούτε και αποτελέσματα της έρευνας των φυσικών επιστημών. Όμως αυτό που πραγματικά εμπεριέχει, είναι κατά την άποψή μου απολύτως αναγκαίο για εκείνον που αναζητά σε οποιαδήποτε από αυτές τις δυο περιοχές μια ασφαλή βάση για τέτοια γνώση. Αυτά που παρουσιάζονται εδώ μπορούν να γίνουν αποδεκτά και από αναγνώστες που για οποιουδήποτε δικούς τους λόγους δεν ενδιαφέρονται για τα αποτελέσματα των ερευνών μου στην πνευματική επιστήμη. Αλλά

και εκείνοι που έχουν έντονο ενδιαφέρον γι' αυτά θα μπορούσαν να βρουν σημαντική την προσπάθεια αυτού του βιβλίου. Αυτή συνίσταται στο να αποδειχθεί πώς μια απροκατάληπτη προσέγγιση των δυο παραπάνω ερωτημάτων, ερωτημάτων που είναι θεμελιώδη για όλη τη γνώση, οδηγεί αβίαστα στην αναγνώριση του γεγονότος ότι ο άνθρωπος ζει μέσα σε έναν αληθινό πνευματικό κόσμο. Σε αυτό το βιβλίο γίνεται προσπάθεια να καταδειχθεί ότι η γνώση της πνευματικής σφαίρας είναι απαραίτητη πριν από την είσοδο στην πνευματική εμπειρία. Αυτό επιχειρείται κατά τέτοιο τρόπο ώστε, οποιοσδήποτε είναι ικανός και επιθυμεί να εξετάσει ο ίδιος αυτές τις απόψεις, να μη χρειάζεται να ανατρέξει στις σχετικές εμπειρίες που αναφέρονται στα μετέπειτα έργα μου, προκειμένου να αποδειχθεί όσα υποστηρίζονται εδώ.

Έτσι νομίζω πως το βιβλίο αυτό, είναι μεν εντελώς ανεξάρτητο από εκείνα τα γραπτά μου που είναι καθαρά πνευματικού επιστημονικού χαρακτήρα, όμως είναι πολύ στενά συνδεδεμένο με αυτά. Όλα αυτά ήταν που τώρα, είκοσι πέντε χρόνια μετά την πρώτη έκδοση, με παρακίνησαν να επανεκδώσω το βιβλίο ουσιαστικά αυτούσιο. Όμως έχουν γίνει κάποιες μακροσκελείς προσθήκες σε μερικά κεφάλαια. Οι παρανοήσεις που υπέπεσαν στην αντίληψή μου κατέστησαν αναγκαίες αυτές τις εκτενείς διευκρινίσεις. Έγιναν αλλαγές μόνο σε όσα μου φάνηκε ότι, με τον τρόπο που διατυπώθηκαν πριν ένα τέταρτο του αιώνα, ακούγονται σήμερα σαν να μην είναι διατυπωμένα με τον καλύτερο τρόπο. (Μόνο ένας κακοπροαίρετος θα μπορούσε να θεωρήσει πως αυτές οι μετατροπές σημαίνουν και αλλαγή των θεμελιωδών πεποιθήσεών μου).

Το βιβλίο έχει εξαντληθεί εδώ και πολλά χρόνια. Για μεγάλο χρονικό διάστημα δίσταζα να προχωρήσω σε αυτήν την αναθεωρημένη έκδοση, παρά το γεγονός ότι, όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, μου φαίνεται πως και σήμερα πρέπει να εκφράσω αυτά που είχα διατυπώσει σχετικά με τα παραπάνω ερωτήματα πριν είκοσι πέντε χρόνια. Αναρωτιόμουν επανειλημμένα, αν έπρεπε να αντιπαρατεθώ σε εκείνο ή στο άλλο σημείο στις πολυάριθμες φιλοσοφικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί από τότε που κυκλοφόρησε η πρώτη έκδοση. Ο περιορισμένος χρόνος εξαιτίας της καθαρά πνευματικο-επιστημονικής μου έρευνας, με εμπόδιζε να το κάνω με τον τρόπο που θα ήθελα. Όμως μετά από εξονυχιστική εξέταση της σύγχρονης φιλοσοφικής γραμματείας, πείστηκα ότι μια τέτοια

κριτική, δελεαστική από μόνη της, δεν έχει θέση σε αυτό το βιβλίο. Αυτά που μου φάνηκαν αναγκαία να ειπωθούν, που αφορούν στις πρόσφατες φιλοσοφικές τάσεις, από τη σκοπιά της Φιλοσοφίας της ελευθερίας, μπορεί κανείς να τα βρει στο δεύτερο τόμο του έργου μου Αινίγματα της Φιλοσοφίας.

Ρούντολφ Στάινερ
Απρίλιος 1918

Α΄
Η ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΔΡΑΣΗ

Είναι ο άνθρωπος ένα πνευματικά ελεύθερο ον ή απλά υπόκειται στην άκαμπτη αναγκαιότητα των φυσικών νόμων. Λίγα είναι τα ερωτήματα για τα οποία καταναλώθηκε τόση φαιά ουσία όση σε αυτό. Η ιδέα της ελευθερίας της ανθρώπινης βούλησης έχει βρει ένα πλήθος ένθερμων υποστηρικτών όσο και φανατικών αντιπάλων. Υπάρχουν εκείνοι οι παθιασμένοι ηθικολόγοι που χαρακτηρίζουν όσους αρνούνται ένα τόσο προφανές γεγονός όπως είναι η ελευθερία της βούλησης του ανθρώπου, ως ανθρώπους με μειωμένη αντίληψη. Σε αυτούς αντιπαρατίθενται εκείνοι που ισχυρίζονται ότι είναι εξόχως αφελές να πιστεύει κανείς πως είναι δυνατόν οι φυσικοί νόμοι να μην ισχύουν στη σφαίρα της ανθρώπινης δράσης και του σκέπτεσθαι. Έτσι ένα και το αυτό πράγμα διακηρύσσεται συχνά από τη μια πλευρά ως το πολυτιμότερο αγαθό της ανθρωπότητας και από την άλλη ως μια από τις μεγαλύτερες αυταπάτες που υπάρχουν. Άπειρη εφευρετικότητα έχει επιστρατευτεί για να αποδειχτεί πως η ανθρώπινη ελευθερία μπορεί να είναι συμβατή με τις δυνάμεις που λειτουργούν στη φύση, στην οποία άλλωστε ανήκει κι ο ίδιος ο άνθρωπος. Δεν είναι λιγότερος ο μόχθος που καταβάλλει η άλλη πλευρά προκειμένου να εξηγήσει πώς προέκυψε η παραπάνω παράλογη ιδέα. Κάθε σχολαστικός και λεπτολόγος άνθρωπος αισθάνεται ότι εδώ πραγματευόμαστε ένα από τα πιο σημαντικά ερωτήματα της ζωής, της θρησκείας, της συμπεριφοράς και της επιστήμης. Ένα από τα θλιβερά σημάδια ρηχότητας της σύγχρονης σκέψης αποτελεί το γεγονός ότι ένα βιβλίο βασισμένο στα αποτελέσματα της σύγχρονης επιστήμης που αποπειράται να διαμορφώσει μια νέα πίστη (David Friedrich Strauß, Η παλαιά και η νέα πίστη), δεν έχει τίποτα άλλο να πει παρά ότι: «το θέμα της ελεύθερης βούλησης είναι ανάξιο κάθε συζήτησης. Η υποτιθέμενη δυνατότητα ελεύθερης επιλογής πάντα θεωρήθηκε κενή ψευδαίσθηση από κάθε φιλοσοφία αντάξια του ονόματός της. Όμως η ηθική αξιολόγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και

πράξης παραμένει πέρα από κάθε αμφισβήτηση». Το ότι αναφέρω εδώ αυτή τη θέση, δεν είναι επειδή φαίνεται πως μια τέτοια άποψη καταφέρνει όλο και περισσότερο να κυριαρχεί στη σύγχρονη σκέψη. Ο καθένας σήμερα που ισχυρίζεται πως έχει ξεφύγει από την παιδική ηλικία της επιστήμης, γνωρίζει πως η ελευθερία του ατόμου δεν συνίσταται στο να μπορεί το άτομο να επιλέγει τη μια από δυο πιθανές πράξεις. Λέγεται ότι έχει κάποιο συγκεκριμένο λόγο να προτιμά τη μια από τις πολλές επιλογές. Φαίνεται προφανές. Ωστόσο τα πυρά των πολέμιων της ανθρώπινης ελευθερίας κατευθύνονται μέχρι σήμερα κυρίως κατά της άποψης μόνο της ελεύθερης επιλογής. Ακόμα και ο ίδιος ο Χέρμπερτ Σπένσερ, του οποίου οι απόψεις καθημερινά κερδίζουν έδαφος, (Οι αρχές της ψυχολογίας του Χ. Σπένσερ, γερμανική έκδοση του Dr. B. Vetter, Stuttgart 1882) γράφει: «Το να μπορεί ο καθένας κατά βούληση να επιθυμεί ή να μην επιθυμεί κάτι, βασική αρχή στην οποία στηρίζεται η θεωρία της ελεύθερης βούλησης, απορρίπτεται τόσο από την ανάλυση του συνειδητού όσο και από το περιεχόμενο του προηγούμενου κεφαλαίου (της ψυχολογίας)». Από την ίδια ακριβώς θέση ξεκινούν κι άλλοι που αντιμάχονται την έννοια της ελεύθερης βούλησης. Ο πυρήνας όλων αυτών των επιχειρημάτων βρίσκεται αρχικά στα γραπτά του Σπινόζα. Αυτά που διατύπωσε ο ίδιος απλά και με σαφήνεια εναντίον αυτής της ιδέας επανέλαβαν στη συνέχεια αμέτρητες φορές πολλοί κατά τη διδασκαλία τους, μόνο που ήταν συνήθως συγκαλυμμένα με επιδέξιο τρόπο, ώστε να γίνεται δύσκολο να αναγνωρίσει κανείς σε αυτά την πορεία της σκέψης του Σπινόζα. Γράφει ο Σπινόζα σε ένα γράμμα του τον Οκτώβρη ή το Νοέμβρη του 1674: «Ελεύθερο θεωρώ ένα πράγμα, όταν υπάρχει ή ενεργεί από την αναγκαιότητα της φύσης του και μόνον, ενώ ανελεύθερο (εξαναγκασμένο) ονομάζω εκείνο του οποίου η ύπαρξη και οι ενέργειές του καθορίζονται από κάτι άλλο κατά τρόπο απολύτως ακριβή και σταθερό. Για παράδειγμα, η Θεϊκή οντότητα, μολονότι αναγκαία, είναι ελεύθερη, επειδή υπάρχει από αναγκαιότητα της δικής της φύσης και μόνον. Και γνωρίζει ο Θεός ελεύθερα τον εαυτό του και τα πάντα, επειδή αυτή του η παντογνωσία είναι αναγκαία απόρροια της φύσης του. Βλέπετε λοιπόν ότι εγώ τοποθετώ την ελευθερία όχι σε μια ελεύθερη απόφαση, αλλά σε μια ελεύθερη αναγκαιότητα.

Ας έλθουμε όμως τώρα στα δημιουργήματα, των οποίων ο τρό-

πος με τον οποίο ενεργούν είναι συγκεκριμένος και άκαμπτος και καθορίζεται απολύτως από εξωτερικά αίτια. Για να γίνει αυτό σαφέστερο, ας φαντασθούμε κάτι πολύ απλό. Μια πέτρα για παράδειγμα αποκτά μια ορισμένη κίνηση από μια εξωτερική ώθηση, εξαιτίας της οποίας συνεχίζει αναγκαστικά να κινείται, ακόμη κι όταν η ώθηση παύει να ενεργεί. Αυτή η διατήρηση της κίνησης της πέτρας είναι μια εξαναγκασμένη αλλά καθόλου αναγκαία κίνηση, διότι έχει καθοριστεί από τη δράση εξωτερικής αιτίας, κι όχι από κάποια έμφυτη αναγκαιότητα. Αυτό που ισχύει εδώ για την πέτρα, ισχύει και για όλα τα πράγματα ως προς την ύπαρξη και τη δράση τους με τρόπο πιο πολύπλοκο, δηλαδή κάθε πράγμα καθορίζεται από κάποια εξωτερική αιτία, για να υπάρξει και να δρα με ένα συγκεκριμένο τρόπο.

Υποθέστε τώρα σας παρακαλώ ότι η πέτρα καθώς κινείται σκέφτεται και γνωρίζει ότι προσπαθεί με όλες της τις δυνάμεις, να συνεχίσει την κίνησή της. Η πέτρα αυτή που μόνο την προσπάθειά της γνωρίζει και δε φέρεται καθόλου αδιάφορα, θα πιστεύει ότι είναι απολύτως ελεύθερη και πως η κίνησή της δεν οφείλεται σε κάποια εξωτερική αιτία παρά μόνο στη δική της θέληση. Όμως αυτή ακριβώς είναι η ανθρώπινη ελευθερία που όλοι ισχυρίζονται ότι κατέχουν και η οποία συνίσταται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι έχουν συνείδηση της θέλησής τους, χωρίς όμως να γνωρίζουν τις αιτίες που την καθορίζουν. Έτσι λοιπόν το πεινασμένο παιδί πιστεύει πως επιθυμεί το γάλα από δική του ελεύθερη βούληση, το θυμωμένο αγόρι θεωρεί την επιθυμία του για εκδίκηση εξίσου ελεύθερη όπως κι ο δειλός τη διάθεσή του για απόδραση, ενώ ο μεθυσμένος πιστεύει πως από δική του ελεύθερη βούληση λείει αυτά που θα απέφυγε να πει αν δεν ήταν μεθυσμένος και επειδή η προκατάληψη αυτή είναι στη φύση των ανθρώπων, είναι δύσκολο να απαλλαγεί κανείς από αυτήν. Διότι παρόλο που η πείρα διδάσκει ξεκάθαρα πως οι άνθρωποι πολύ λίγο μπορούν να τιθασεύσουν την επιθυμία και πως όταν διακατέχονται από αλληλοσυγκρουόμενες επιθυμίες ίσως βλέπουν την καλύτερη όμως ικανοποιούν τη χειρότερη. Παρόλα αυτά θεωρούν τους εαυτούς τους ελεύθερους, επειδή υπάρχουν κάποιες λιγότερο έντονες επιθυμίες που μπορούν να ανασταλούν καθώς και άλλες που μπορούν να ξεχαστούν με διάφορες σκέψεις που εύκολα ανακαλούνται στη μνήμη».

Εδώ παροσιάζεται μια άποψη απολύτως σαφής και γι' αυτό είναι

εύκολο να ανακαλύψει κανείς το βασικό σφάλμα που κρύβεται μέσα της. Όσο αναγκαίο είναι για μια πέτρα να εκτελέσει μια ορισμένη κίνηση ανάλογα με την ώθηση που της δόθηκε, τόσο αναγκαίο επίσης είναι και για τον άνθρωπο να προβεί σε μια ορισμένη πράξη αν παρακινηθεί από συγκεκριμένη αιτία. Μόνο που επειδή ο άνθρωπος, λέει ο Σπινόζα, έχει συνείδηση αυτής της πράξης του, θεωρεί αποκλειστικά υπεύθυνο τον ίδιο του τον εαυτό. Παραβλέπει όμως το γεγονός ότι υπάρχει κάποια αιτία που τον ωθεί να την ακολουθήσει απαραίτητα. Το λάθος σε αυτόν το συλλογισμό του Σπινόζα και όλων των άλλων που σκέφτονται παρόμοια, οφείλεται στο γεγονός ότι τους διαφεύγει πως ο άνθρωπος όχι μόνο συνείδηση των πράξεών του έχει αλλά μπορεί να έχει συνείδηση και των αιτιών που τον οδηγούν σε αυτές. Κανείς δε θα μπορούσε να αμφισβητήσει ότι το παιδί δεν είναι ελεύθερο, όταν επιθυμεί το γάλα, ούτε και ο μεθυσμένος, όταν λέει λόγια για τα οποία θα μετανιώσει. Και στις δυο περιπτώσεις υπάρχει άγνοια για τα αίτια που ενεργούν βαθιά μέσα στον οργανισμό τους, στην πίεση των οποίων δεν μπορούν να αντισταθούν. Αλλά δικαιολογείται να βάζουμε πράξεις τέτοιου είδους στην ίδια μοίρα με εκείνες τις πράξεις που έχουμε συνείδηση όχι μόνο αυτών των ιδίων, αλλά συνείδηση και των αιτιών που τις προκαλούν; Είναι πραγματικά όλες οι ανθρώπινες πράξεις του ίδιου είδους; Επιτρέπεται να τοποθετούμε επιστημονικά στην ίδια βαθμίδα τις πράξεις του πολεμιστή, του ερευνητή στο εργαστήριο ή του πολιτικού στις πολύπλοκες διπλωματικές υποθέσεις με εκείνη του παιδιού που θέλει γάλα; Αναμφίβολα είναι καλύτερα να αναζητούμε τη λύση ενός προβλήματος εκεί όπου οι συνθήκες είναι πιο απλές. Αλλά η έλλειψη ικανότητας να διακρίνουμε κάποιες διαφορές έχει δημιουργήσει έως τώρα τεράστια σύγχυση. Όταν κάνω κάτι, υπάρχει σίγουρα μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο να γνωρίζω και στο να μη γνωρίζω γιατί το κάνω. Αρχικά αυτό φαίνεται σαν μια πέρα για πέρα αυτονόητη αλήθεια. Και όμως οι πολέμιοι της ελεύθερης βούλησης ποτέ δεν αναρωτιούνται για το εάν ένα κίνητρο μιας πράξης μου το οποίο γνωρίζω και κατανοώ πλήρως, μπορεί να θεωρηθεί σαν μια ανάγκη παρόμοια με την ανάγκη που προκαλούν οι συντελούμενες οργανικές διεργασίες σε ένα παιδί που το κάνουν να κλαίει για γάλα.

Ο Έντουαρντ φον Χάρτμαν υποστηρίζει στη Φαινομενολογία της ηθικής συνείδησης, σελ. 451 («Phänomenologie des sittlichen

Bewußtseins» S. 451), ότι «η ανθρώπινη βούληση εξαρτάται από δυο κύριους παράγοντες: από τα κίνητρα και από το χαρακτήρα. Αν θεωρήσει κανείς όλους τους ανθρώπους όμοιους ή τουλάχιστον ότι οι διαφορές δεν είναι πολύ σημαντικές, τότε φαίνεται να καθορίζεται η βούλησή τους από έξω δηλαδή από τις εκάστοτε περιστάσεις. Αλλά αν σκεφτεί ότι για κάποιους μια ιδέα ή μια παράσταση γίνεται κίνητρο μιας πράξης τους μόνο αν ο χαρακτήρας τους είναι τέτοιος ώστε αυτή η παράσταση να τους γεννά μια επιθυμία, φαίνεται ότι αυτοί οι άνθρωποι καθορίζονται από μέσα και όχι από έξω. Και πιστεύουν τότε πως αφού μόνο σύμφωνα με το χαρακτήρα τους πρέπει πρώτα να ενστερνιστούν μια επιβαλλόμενη από έξω εικόνα ως κίνητρο, πιστεύουν πως είναι ελεύθεροι, δηλαδή ανεξάρτητοι από εξωτερικές ωθήσεις». Η αλήθεια όμως κατά τον Ε. Χάρτμαν είναι ότι: «ακόμα κι αν οι ίδιοι υιοθετούμε πρώτα μια παράσταση ως κίνητρο, δεν το κάνουμε εντελώς αυθαίρετα, αλλά σύμφωνα με την αναγκαιότητα της προδιάθεσης του χαρακτήρα μας, δηλαδή κάθε άλλο παρά ελεύθερα». Κι εδώ επίσης δε λαμβάνεται καθόλου υπόψη η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στα κίνητρα που ο ίδιος αφήνω να με επηρεάσουν μετά τη συνειδητοποίησή τους και σε εκείνα που ακολουθώ χωρίς να έχω επίγνωση.

Αυτό μας οδηγεί ακριβώς στο σημείο εκείνο από το οποίο πρέπει να δούμε τα πράγματα. Έχουμε το δικαίωμα να εξετάζουμε αυτό καθαυτό το ερώτημα της ελεύθερης βούλησης εντελώς μεμονωμένα; Κι αν όχι, με ποιο άλλο ερώτημα είναι αναγκαίο να συνδεθεί; Αν υπάρχει διαφορά μεταξύ ενός συνειδητού κινήτρου για δράση και μιας ασυνειδητής ώθησης, τότε το συνειδητό κίνητρο θα καταλήξει σε μια πράξη που πρέπει να κριθεί διαφορετικά από εκείνη που γίνεται κάτω από την επίδραση μιας τυφλής ώθησης. Επομένως το πρώτο μας ερώτημα αφορά αυτή τη διαφορά και ο τρόπος που θα θέσουμε το ερώτημα της ελευθερίας θα εξαρτηθεί από τα αποτελέσματα της έρευνάς μας.

Τί σημαίνει ότι κάποιος έχει γνώση των αιτίων μιας πράξης του; Πολύ λίγη προσοχή έχει δοθεί σε αυτό το ερώτημα, επειδή δυστυχώς πάντα χωρίζαν στα δυο κάτι που είναι μια αδιαίρετη ολότητα, δηλαδή τον άνθρωπο. Έκαναν διάκριση ανάμεσα στον άνθρωπο που ενεργεί και στον άνθρωπο που γνωρίζει, και τους διέφευγε εκείνος που πραγματικά έχει σημασία, δηλαδή ο άνθρωπος που ενεργεί μέσα από γνώση.

Λέγεται ότι ελεύθερος είναι ο άνθρωπος όταν ενεργεί κινούμενος μόνο από τη λογική του και όχι από τα ζωώδη πάθη του. Ή ακόμα ότι ελευθερία σημαίνει να μπορείς να ορίζεις τη ζωή και τις πράξεις σου σύμφωνα με αποφάσεις και σκοπούς που έχεις θέσει.

Αλλά με ισχυρισμούς τέτοιου είδους δεν κερδίζουμε τίποτε, αφού ακριβώς αυτό είναι το ερώτημα, δηλαδή αν οι σκοποί και οι αποφάσεις κινούν τον άνθρωπο κατά τον ίδιο τρόπο με τον οποίο τον κινούν οι ζωώδεις επιθυμίες. Αν χωρίς τη δική μου συμμετοχή αναδύεται μέσα μου μια ορθολογική απόφαση με την ίδια αναγκαιότητα όπως ακριβώς η πείνα και η δίψα, αναγκαστικά θα την ακολουθήσω και τότε η ελευθερία μου θα είναι μια ψευδαισθηση.

Μια άλλη έκφραση είναι ότι ελεύθερος δε σημαίνει να μπορεί κανείς να θέλει αυτό που θέλει αλλά να μπορεί να κάνει αυτό που θέλει. Αυτή τη σκέψη εκφράζει με σαφήνεια ο ποιητής και φιλόσοφος Robert Hamerling στο βιβλίο του Ατομιστική της βούλησης («Atomistik des Willens» 2^{ος} τόμος σελ. 213): «ο άνθρωπος μπορεί σίγουρα να κάνει αυτό που θέλει, -αλλά δεν μπορεί να θέλει αυτό που θέλει, επειδή η θέλησή του καθορίζεται από κίνητρα!- Δεν μπορεί να θέλει αυτό που θέλει; Ας κοιτάξουμε πιο προσεκτικά αυτά τα λόγια. Υπάρχει λογική σε αυτά; Ελευθερία βούλησης τότε θα σήμαινε να μπορεί κανείς να θέλει κάτι χωρίς κάποιο λόγο ή κάποιο κίνητρο; Αλλά τότε τί άλλο σημαίνει να θέλει κανείς κάτι, αν όχι να έχει λόγους για να κάνει ή να προσπαθήσει να κάνει αυτό και όχι το άλλο; Το να θέλει κανείς κάτι χωρίς λόγο ή χωρίς κίνητρο θα σήμαινε να θέλει κάτι χωρίς να το θέλει. Η έννοια το κινήτρου είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την έννοια της θέλησης. Χωρίς κάποιο συγκεκριμένο κίνητρο η θέληση είναι εντελώς ανίσχυρη, ενώ ενεργή και πραγματική γίνεται μόνο με κίνητρο. Επομένως είναι απολύτως σωστό να ειπωθεί ότι η θέληση δεν είναι «ελεύθερη» δεδομένου ότι υπακούει πάντα στο ισχυρότερο από τα διάφορα κίνητρα. Από την άλλη πλευρά πρέπει να παραδεχτούμε ότι είναι παράλογο, να αντιτάξουμε απέναντι σε αυτήν την «ανελευθερία» μια άλλη, επινοημένη, «ελευθερία» της βούλησης που συνίσταται στο να μπορεί κάποιος να θέλει κάτι που δε θέλει».

Κι εδώ επίσης γίνεται λόγος μόνο για κίνητρα γενικά χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η διαφορά των συνειδητών από τα μη συνειδητά κίνητρα. Όταν ένα κίνητρο με επηρεάζει και είμαι αναγκασμένος να δράσω εξαιτίας του επειδή αποδεικνύεται «ισχυρότερο»

από τα υπόλοιπα, τότε παύει να έχει νόημα κάθε σκέψη ελευθερίας. Πώς θα μπορούσε να έχει σημασία για μένα το αν μπορώ ή δεν μπορώ να κάνω ένα πράγμα, εφόσον εξαναγκάζομαι εξ αιτίας του κινήτρου να το κάνω; Το θέμα δεν είναι, αν μπορώ ή δεν μπορώ να κάνω ένα πράγμα όταν ένα κίνητρο μου έχει επιβληθεί, αλλά αν υπάρχουν άλλα κίνητρα εκτός από αυτά που δρουν επάνω μου με απόλυτη αναγκαιότητα. Αν αναγκάζομαι να θέλω κάτι, μπορεί και να μου είναι εντελώς αδιάφορο, αν μπορώ να το κάνω. Και όταν, εξαιτίας του χαρακτήρα μου ή των συνθηκών που επικρατούν στο περιβάλλον μου, εξωθούμαι να πράξω κάτι που σκέφτομαι πως είναι παράλογο, τότε θα πρέπει να είμαι και πολύ χαρούμενος αν δεν κάνω αυτό που θέλω.

Δεν έχει σημασία αν μπορώ να πραγματοποιήσω κάτι που αποφάσισα, αλλά το πώς προκύπτει μέσα μου η απόφαση.

Αυτό που διαχωρίζει τον άνθρωπο από τους άλλους οργανισμούς είναι η λογική του σκέψη. Η ικανότητα δράσης βρίσκεται και στους άλλους οργανισμούς. Με τη διερεύνηση ύπαρξης αναλογιών στο ζωικό βασίλειο, προκειμένου να διευκρινιστεί η ιδέα της ελευθερίας της ανθρώπινης δράσης, δεν κερδίζουμε τίποτε. Στις σύγχρονες επιστήμες αρέσουν αυτές οι αναλογίες. Κι όταν οι επιστήμονες καταφέρνουν να βρουν στα ζώα συμπεριφορές όμοιες με αυτές του ανθρώπου, πιστεύουν πως έχουν αγγίξει το σημαντικότερο ζήτημα της επιστήμης, που έχει ως αντικείμενό της τον άνθρωπο. Οι παρανοήσεις στις οποίες οδηγεί μια τέτοια τακτική, φαίνονται για παράδειγμα στο βιβλίο Η ψευδαισθηση της ελευθερίας του P. Rée, 1885, ο οποίος (σελ. 5) λέει για την ελευθερία τα εξής: «είναι εύκολο να εξηγήσουμε γιατί μας φαίνεται αναγκαία η κίνηση μιας πέτρας, αλλά όχι η θέληση του γαιιάρου. Τα αίτια που κινούν την πέτρα βρίσκονται έξω και είναι ορατά. Τα αίτια όμως της βούλησης του γαιιάρου βρίσκονται στο εσωτερικό του και είναι αόρατα: ανάμεσα σε μας και στη θέση όπου συμβαίνουν αυτά, παρεμβάλλεται το κρανίο του γαιιάρου... Δεν αντιλαμβανόμαστε τη σχέση αιτιότητας και γι' αυτό νομίζουμε πως δεν υπάρχει. Υποστηρίζουν πως η θέληση είναι μεν η αιτία της στροφής του γαιιάρου, όμως η ίδια είναι ανεξάρτητη · είναι η απόλυτη αφετηρία». Εδώ αγνοούνται ξανά οι ανθρώπινες πράξεις στις οποίες υπάρχει συνείδηση των κινήτρων. Ο Rée δηλώνει ότι: «ανάμεσα σε μας και στη θέση που συμβαίνουν αυτά παρεμβάλλεται το κρανίο του γαιιάρου».

Αυτά τα λόγια υποδηλώνουν ότι ο Ρέε δεν έχει ιδέα για το γεγονός ότι υπάρχουν πράξεις ανθρώπων αλλά όχι ενός γαϊδάρου, κατά τις οποίες παρεμβάλλεται, ανάμεσα σε μας και σ' αυτές, το κίνητρο που έχει γίνει συνειδητό. Το ότι ο Ρέε δεν το βλέπει αποδεικνύεται και πάλι, όταν μερικές σελίδες παρακάτω γράφει: «δεν αντιλαμβανόμαστε τα αίτια που καθορίζουν τη βούλησή μας, και γι' αυτό τη θεωρούμε εντελώς ανεξάρτητη».

Αλλά αρκετά με τα παραδείγματα που αποδείχνουν ότι πολλοί αρνούνται την ιδέα της ελευθερίας χωρίς να γνωρίζουν στο ελάχιστο τί ακριβώς είναι η ελευθερία.

Είναι αυτονόητο ότι μια πράξη δεν είναι ελεύθερη όταν εκτελείται από κάποιον που δε γνωρίζει γιατί την κάνει. Πώς όμως χαρακτηρίζεται εκείνη η πράξη για τα αίτια της οποίας έχει πλήρη συνείδηση αυτός που την εκτελεί; Αυτό μας οδηγεί στο ερώτημα της προέλευσης και της σημαντικότητας του σκέπτεσθαι. Διότι χωρίς βαθιά γνώση της δραστηριότητας του σκέπτεσθαι στην ψυχή, είναι αδύνατο να έχουμε την έννοια της γνώσης οποιουδήποτε πράγματος, επομένως και τη γνώση μιας πράξης. Αν γνωρίζουμε εν γένει τί σημαίνει σκέπτεσθαι, είναι εύκολο να διασαφηνίσουμε και το ρόλο που αυτό παίζει στην ανθρώπινη δράση. Όπως σωστά λέει ο Χέγκελ: “το σκέπτεσθαι είναι αυτό που μεταμορφώνει την ψυχή - με την οποία είναι προικισμένα και τα ζώα - σε πνεύμα” και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο το σκέπτεσθαι θα είναι εκείνο επίσης που θα προσδώσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα στην ανθρώπινη πράξη.

Σε καμιά περίπτωση δεν προβάλλεται εδώ ο ισχυρισμός ότι όλες μας οι ενέργειες είναι αποτέλεσμα μόνον σκέψεων που απορρέουν από τη λογική μας. Μακριά από μένα η άποψη ότι ανθρώπινες, με το ανώτερο νόημα της λέξης, είναι μόνο οι πράξεις εκείνες που προέρχονται από αφηρημένες κρίσεις. Αλλά εφόσον η συμπεριφορά μας ανυψώνεται πάνω από την ικανοποίηση καθαρά ζωικών επιθυμιών, τα κίνητρά μας διαπερνώνται πάντα από σκέψεις. Η αγάπη, η συμπόνια, ο πατριωτισμός είναι κίνητρα για πράξεις που δεν μπορούν να αποδοθούν στις ψυχρές έννοιες του νου. Λένε ότι σε αυτές κυριαρχούν η καρδιά και η ψυχική διάθεση. Αναμφίβολα. Αλλά δεν είναι η καρδιά και η ψυχική διάθεση που συνιστούν τα κίνητρα. Αντιθέτως τα προϋποθέτουν και τους επιτρέπουν να εισχωρήσουν μέσα τους. Στην καρδιά μου γεννιέται η συμπόνια, όταν στη συνείδησή μου εμφανίζεται η εικόνα ενός προσώπου που

προκαλεί τη συμπόνια μου. Ο δρόμος προς την καρδιά περνά πρώτα από το μυαλό μας. Και η αγάπη δεν αποτελεί εξαίρεση. Όταν δεν είναι εκδήλωση μόνο της γενετήσιας ορμής, τότε στηρίζεται στη νοητική εικόνα που έχουμε εμείς δημιουργήσει για το αγαπημένο πρόσωπο. Κι όσο πιο ιδεαλιστική είναι αυτή η εικόνα, τόσο πιο ευλογημένη είναι η αγάπη μας. Εδώ επίσης η σκέψη είναι η πηγή του συναισθήματος. Υποστηρίζεται ότι η αγάπη μάς τυφλώνει και έτσι δε βλέπουμε τις αδυναμίες του αγαπημένου προσώπου. Αυτό μπορεί να το δει κανείς και αντίστροφα, δηλαδή η αγάπη μάς κάνει να βλέπουμε μόνο τα προτερήματα του άλλου. Πολλοί προσπερνούν χωρίς καθόλου να τα προσέξουν. Κάποιος τα προσέχει κι ακριβώς γι' αυτό ξυπνά η αγάπη στην ψυχή του. Τί άλλο κάνει από το να διαμορφώνει μια παράσταση που εκατοντάδες άλλοι δεν μπόρεσαν να κάνουν; Αυτοί δεν αγάπησαν, γιατί δεν έφτιαξαν μια τέτοια παράσταση.

Από οποιαδήποτε πλευρά κι αν προσεγγίσουμε το θέμα, γίνεται ακόμη πιο σαφές ότι το ερώτημα που αφορά στη φύση της ανθρώπινης συμπεριφοράς προϋποθέτει τη μελέτη της προέλευσης του σκέπτεσθαι. Γι' αυτό το λόγο θα στραφώ αμέσως σε αυτό το ερώτημα.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΩΘΗΣΗ ΓΙΑ ΓΝΩΣΗ

*«Αχ! δυο ψυχές στο στήθος κατοικούν!
Και κάθε μια από την άλλη να χωρίσει θέλει.
Η μια κρατιέται γερά όσο μπορεί στον κόσμο αυτό
Για της αγάπης τις χαρές.
Η άλλη βιαστικά ανεβαίνει απ' τα σκοτάδια
Σε τόπους προγόνων μας ανώτερους.»*

(Φάουστ I, 1112-1117)

Με αυτά τα λόγια εκφράζει ο Γκαίτε ένα βαθιά ριζωμένο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης. Ο άνθρωπος δεν είναι οργανωμένος ως μια ενιαία ύπαρξη. Απαιτεί συνεχώς περισσότερα από αυτά που ο κόσμος από μόνος του του παρέχει. Η φύση μάς γέμισε με ανάγκες, και ανάμεσά τους είναι κι αυτές που αφήνει σε εμάς να ικανοποιήσουμε με δική μας προσπάθεια. Πλούσια είναι τα δώρα που μας μοιράζει, αλλά οι επιθυμίες μας είναι ακόμα περισσότερες. Φαίνεται πως είμαστε γεννημένοι με το ανικανοποίητο μέσα μας. Μια ιδιαίτερη έκφραση αυτού του ανικανοποίητου είναι η ανάγκη μας για γνώση. Παρατηρούμε ένα δέντρο δυο φορές. Την πρώτη φορά βλέπουμε τα κλαδιά του ακίνητα, τη δεύτερη τα βλέπουμε να κινούνται. Δεν είμαστε ικανοποιημένοι με αυτή την παρατήρηση. Ρωτάμε: γιατί μας παρουσιάζεται το δέντρο τη μια στιγμή σε ηρεμία και την επόμενη σε κίνηση; Κάθε βλέμμα στη φύση προκαλεί πληθώρα ερωτημάτων. Κάθε φαινόμενο που συναντάμε μας δημιουργεί κι ένα καινούργιο ερώτημα. Κάθε εμπειρία μας είναι κι ένα αίνιγμα. Βλέπουμε από το αυγό του πτηνού να αναδύεται μια ύπαρξη όμοια με αυτό. Αναρωτιόμαστε για την αιτία αυτής της ομοιότητας. Παρατηρούμε την ανάπτυξη ενός ζωντανού οργανισμού και την εξέλιξή του μέχρι ενός ορισμένου βαθμού ολοκλήρωσης και αναζητούμε τις συνθήκες μέσα στις οποίες εξελίσσεται αυτή η διαδικασία. Ποτέ δεν είμαστε ευχαριστημένοι